

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто методики дослідження професійного розвитку майстрів виробничого навчання професійних навчальних закладів. Відокремлено п'ять підходів до діагностики професійного розвитку майстрів виробничого навчання.

Ключові слова: професійний розвиток, майстри виробничого навчання, діагностика професійного розвитку, неперервна професійна освіта.

Постановка проблеми. В умовах реформування освіти актуальними стають питання професійного розвитку майстрів виробничого навчання професійних навчальних закладів. Обумовлена змінами зовнішнього та внутрішнього середовища, удосконаленням змісту, форм організації і методів навчання, освоєнням нових технологій, сучасна післядипломна педагогічна освіта сприяє практичній реалізації навчання педагогів упродовж усього життя. Щоб допомогти професійно-педагогічному зростанню майстра виробничого навчання, необхідно створити систему його професійного розвитку на всіх рівнях. Удосконалення якості та ефективності педагогічної освіти потрібно вбачати у нових підходах до освітнього процесу – виходу за межі традиційних інституцій та ієрархій, пошуку нових можливостей, які надає відкрита освіта. Гнучкість і модульність освіти та освітніх послуг, формування інформаційного середовища, використання сучасних методів навчання і засобів інформаційно-комунікативних технологій створюють нові умови для професійного розвитку майстрів виробничого навчання професійних навчальних закладів.

Аналіз літератури дає можливість констатувати, що проблема індивідуалізації професійного розвитку майстрів виробничого навчання професійних навчальних закладів є одночасно досить актуальною й складною для вирішення. В Україні посилюється інтерес до проблеми професійного розвитку педагогів у системі неперервної педагогічної освіти. Організації міжнародного й національного рівнів визначають шляхи розв'язання нових завдань педагогічної освіти, механізми активізації інтеграційних процесів, створення гнучкої системи доступу до неперервної професійної освіти, оновлення навчальних курсів і програм, трансформацію змісту педагогічної підготовки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що вивчаються різноманітні аспекти професійного розвитку педагогів: зміст професійного розвитку педагога (Н. Дене Фічтмен, С. Зедеде, М. Ріс, А. Росс); системи та моделі професійного розвитку педагогів (Б. Джойс, Л. Інгарсон, С. Кеєген, М. Кочрен-Сміт, С. Літл); методи й форми професійного розвитку педагогів (П. Гріммет, К. Дуінлен, Дж. Троя); кар'єрний цикл професійного розвитку вчителів (Е. Еріксон, Дж. Крістенсен, З. Мевареч, Р. Фесслер, М. Хуберман) тощо. Ґрунтовні положення щодо перспективного розширення і поглиблення бази знань з неперервного професійного розвитку педагогів були опубліковані у "Міжнародному підручнику з неперервного професійного розвитку вчителів" (автори Б. Авалос, Р. Болам, С. Граундвотте-Сміт, С. Граді, М. Дадс, Х. Дей, Дж. Елліотт, Г. Келчтерманс, Г. Ліндсей, Дж. Літл, Ф. МакМахон, Д. Мюїджіс, А. Пенні, Дж. Робінсон, Дж. Сакса, В. Тріпп, К. Харлеу, А. Харріс, П. Хрісті, С. Шугруе) [10].

Особливостям професійної підготовки педагогів присвячені ґрунтовні праці вітчизняних науковців. Проблеми удосконалення професійного розвитку педагогічних кадрів на курсах підвищення кваліфікації проаналізовані в працях М. Войцехівського, І. Воротникової, Н. Ничкало, І. Неговського, О. Пехоти та ін. Питання неперервної професійної освіти вивчали Я. Бельмаз, О. Кузнєцова; підвищення кваліфікації педагогів, управління розвитком системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників – В. Биков, В. Олійник; тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації, функції системи підвищення кваліфікації, принципи її функціонування – В. Маслов; технології підготовки вчителів – В. Балакін, С. Клепко, В. Крижко; стратегії формування професіоналізму – І. Мартиненко, Л. Хомич; методичну роботу з педагогами – І. Жерносек; компаративно-педагогічні праці – Н. Бідюк, І. Василенко, Ю. Лавриш, Л. Пуховська, А. Соколова; сутність та умови ефективності навчального процесу на курсах, форми і методи навчання – В. Пуцов. Проте чимало аспектів потребують подальшого опрацювання [4 – 9].

Мета статті полягає у визначенні підходів до методик дослідження професійного розвитку майстрів виробничого навчання.

Результати теоретичного дослідження. Професійний розвиток передбачає набуття формального (наприклад, участь у семінарах, професійних нарадах тощо) та інформального (читання, публікації тощо) досвіду, аналізуючи який ураховується зміст професійного розвитку, його операційний

компонент і контекст, у якому він реалізується [1, с. 47]. Такий підхід визначає професійний розвиток майстра виробничого навчання як зростання, що виникає в процесі руху педагога згідно з циклом розвитку кар'єри. Професійний розвиток взагалі є комплексом видів діяльності, що здійснюється на систематичній основі й охоплює початкову підготовку (у навчальному закладі як студента), програми введення в професію, післядипломну підготовку, неперервний професійний розвиток в умовах навчального закладу [11, с. 7]. Такі види діяльності розвивають особистісні вміння й навички, знання, майстерність та інші характеристики майстра. Отже, професійний розвиток майстрів виробничого навчання професійних навчальних закладів розглядається як неперервний процес, що відповідає кар'єрному розвитку й охоплює три складові:

- 1) початкову підготовку;
- 2) введення в професію;
- 3) постійне удосконалення особистісних, соціальних і професійних компетентностей педагога.

З'ясовано, що європейська система неперервної педагогічної освіти охоплює різноманітні інституції, діяльність яких спрямована на професійне вдосконалення фахівців освітньої галузі, поглиблення, розширення й оновлення їхніх знань, умінь і навичок. Організація професійного розвитку майстрів виробничого навчання в умовах системи неперервної педагогічної освіти ґрунтується на принципах науковості, гуманізації, демократизації, єдності, комплексності, диференціації, інтеграції, неперервності, модульності, індивідуалізації, наскрізності тощо.

Індивідуалізація професійного розвитку майстра виробничого навчання орієнтує на:

- 1) унікальність професійного образу педагога-майстра;
- 2) розширення можливостей особистісного та професійного самовизначення;
- 3) творче самовираження.

При організації навчально-виховного процесу на курсах підвищення кваліфікації на основі індивідуалізації більш ефективно вирішується комплекс взаємопов'язаних завдань професійного розвитку майстра виробничого навчання:

1) індивідуалізація повинна враховувати вже наявні індивідуальні особливості майстра виробничого навчання, оскільки на довузівському та вузівському етапах підготовки позаду складний онтогенетичний розвиток, певні знання і досвід педагогічної діяльності, а попереду – широкі можливості професійного зростання;

2) враховуються різноманітні психофізіологічні і психологічні властивості слухача (особливості мислення, уяви, пам'яті, уваги тощо), що мають вплив на рівень його професійної діяльності;

3) подальшого розвитку набувають загальні та спеціальні здібності педагога, які необхідні для подальшої професійної діяльності;

4) посилюється мотивація навчальної та професійної діяльності;

5) формується індивідуальний стиль педагогічної діяльності;

6) розвивається пізнавальна активність і самостійність;

7) озброює майстра виробничого навчання системою індивідуально-прийнятних прийомів організації педагогічної взаємодії з дитиною і колективом учнів, колегами, батьками;

8) розвивається потреба і здатність регулювати своє особистісно-професійне зростання;

9) підвищується рівень знань, умінь і навичок не тільки з психолого-педагогічних дисциплін, а й з педагогіки і психології індивідуального розвитку [6, с. 59].

Суть підходу індивідуалізації професійного розвитку майстра виробничого навчання можна відобразити в таких положеннях:

1. Підвищення педагогічної кваліфікації майстра виробничого навчання пов'язано зі становленням фахівців різного рівня професійної кваліфікації. У рамках певної програми відбувається зміна найближчих завдань і окремих сторін змісту навчальної роботи, варіювання методів і організаційних форм з урахуванням особистості слухача курсів з метою створення умов для розвитку індивідуально-професійного потенціалу, що забезпечується зовнішньою індивідуалізацією.

2. Основним механізмом занурення майстра виробничого навчання до педагогічної професії є рефлексія, яка безпосередньо пов'язана з внутрішньою складовою індивідуалізації.

3. На основі взаємозв'язку зовнішньої і внутрішньої складових індивідуалізації відбувається подальший розвиток індивідуальності слухача, закладаються можливості індивідуалізації професійного розвитку, основи індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Сутність підходу полягає у побудові системи індивідуалізації професійного розвитку майстрів виробничого навчання на курсах підвищення кваліфікації на основі взаємозв'язку зовнішньої і внутрішньої індивідуалізації для знаходження оптимального шляху досягнення цілей підготовки кожним слухачем засобами інформаційних технологій, реалізації його індивідуально-професійного потенціалу.

Ми відокремили п'ять підходів до діагностики професійного розвитку майстрів виробничого навчання.

Перший підхід базується на тому, що основний критерій успішності майстра виробничого навчання – ефективна професійна діяльність. Важливим показником ефективності професійної діяльності майстра виробничого навчання є якість організованого навчально-виробничого процесу. Цей критерій відображає реальні здобутки педагога. Вони є результатом його діяльності, а також свідчать про втілення певних творчих задумів та ідей. Фактично даний критерій можна вважати

реалізацією професійної компетентності майстра виробничого навчання й, виходячи з цього, визначати, передбачати і прогнозувати подальше розкриття, розвиток і збагачення професійних й особистісних навичок і вмінь у системі підвищення кваліфікації.

Основним методом діагностики в дослідженнях цього підходу є експертна оцінка, яка здійснюється за результатами відвідування адміністрацією професійно-технічного навчального закладу, методистами уроків виробничого навчання, позаурочних заходів і батьківських зборів, проведених педагогом. Для експертної оцінки зазвичай застосовують або авторські опитувальники, або спеціальні шкали. Однією з найбільш поширених методик, заснованих на експертній оцінці, є "Методика діагностики рівня розвитку педагогічної діяльності" А. Федорової, що складається з восьми шкал-показників:

- 1) оцінка педагогічної діяльності майстра виробничого навчання за стимулюванням пізнавальної активності учнів;
- 2) володіння організаційними формами діагностичної роботи з учнями;
- 3) оцінка позаурочної організаційно-виховної роботи майстра;
- 4) реалізація педагогом індивідуальних програм навчання;
- 5) оцінка умінь планувати свою діяльність, прогнозувати результати своєї роботи;
- 6) професійна компетентність майстра виробничого навчання;
- 7) творче ставлення до викладання;
- 8) оцінка роботи майстра виробничого навчання над підвищенням свого професійного рівня.

Експертами у визначенні рівня успішності професійного розвитку майстра виробничого навчання за цією методикою є адміністрація професійного навчального закладу, керівник методичної секції та колеги.

Другий підхід до діагностування особливостей професійного розвитку майстрів виробничого навчання ґрунтується на визначенні професійної адаптації. Причому професійна адаптація розглядається як стан фізичної, психологічної та соціальної рівноваги педагога з навколишнім середовищем, при якому він здатний до продуктивної діяльності, здатний реалізувати свій потенціал і успішно відповісти на соціальні та професійні очікування. Професійна адаптація майстра виробничого навчання виявляється у його пристосуванні та звиканні до характеру, режиму та умов праці, в оволодінні фаховими знаннями, вміннями і навичками, у формуванні професійних якостей особистості, які потрібні для успішної фахової діяльності, і включає в себе такі компоненти:

- адаптація до змісту діяльності;
- адаптація до умов діяльності;
- адаптація до колективу колег;
- адаптація до стосунків із керівництвом;
- включення у процеси саморозвитку (розвиток мотивації, оволодіння професійними знаннями, становлення професійних умінь, навичок та ін.);
- адаптація до стосунків з учнями та їхніми батьками.

Методики цього походу побудовані або на оцінці адаптаційної поведінки педагогом-спостерігачем (як правило, це психолог або методист), або на самооцінці особистості.

До першої групи методик відносять:

- карта спостережень Д. Скотта, яка дає можливість фіксувати близько 200 можливих фрагментів поведінки особистості;
- шкала оцінки Р. Елсворта.

До другої групи методик відносять:

- опитувальник соціально-психологічної адаптованості Роджерса-Даймонда, що містить шість шкал соціальної адаптації: адаптованість, самосприйняття, прийняття іншого, емоційний комфорт, інтернальність і прагнення до домінування;

– багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" А. Маклакова і С. Чермяніна, за допомогою якого діагностуються нервово-психічна стійкість, самооцінка педагога, соціальна підтримка (особистісна референтність), принципи міжособистісної взаємодії (конфліктність), досвід спілкування – комунікативність, групова ідентифікація (орієнтація на дотримання вимог колективу);

- опитувальник для оцінки рівня соціально-психологічної адаптації педагога С. Никифорова;
- опитувальник оцінки професійної дезадаптації А. Родіної;
- методика визначення особистісної адаптованості педагогів та учнів А. Фурмана та ін.

До третього підходу ми віднесли ступінь освоєння майстром виробничого навчання професійних норм, професійних цінностей, тобто розвиток професійної ідентичності. Професійна ідентичність педагога виконує такі функції, як: розвиток "професійного почуття", тобто емоційного прийняття себе як людини, яка займається певною справою; усвідомлення певної ментальності; упевненість у своїй професійній приналежності, самостійності та ефективності; переживання своєї професійної цілісності й визначеності. Професійну ідентичність характеризують приєднання та накладання образу професії (зі всіма її закономірностями) на особливості конкретної особистості [2, с.24].

Діагностування професійного розвитку педагога відповідно до цього підходу може здійснюватися за допомогою:

- методики на визначення професійної ідентичності Л. Шнейдера,

- тесту репертуарних решіток Дж. Келлі,
- методику вивчення статусів професійної ідентичності А. Азбеля та ін.

До четвертого підходу ми віднесли методики тих авторів, які успішність професійного розвитку майстра виробничого навчання пов'язують, насамперед, з успішністю їх самореалізації та професійної самореалізації: ступінь задоволеності педагогічною працею, вмотивованість, здатність до творчості, ціннісні орієнтири.

У психологічній літературі самореалізацією є прагнення людини до повнішого виявлення і розвитку особистісних можливостей. Однією із важливих якостей професійної самореалізації педагога є творчість. Саме специфіка педагогічної творчості зумовлена тим, що об'єктом і результатом її є творення людини, а не образу, як у мистецтві, не механізму чи конструкції, як у техніці [8, с. 107]. Розвиток особистості відбувається не тільки під впливом зовнішніх стимулів-завдань, а й внутрішнього саморуху.

Найбільш розповсюджені методики у межах даного підходу:

- "Вивчення задоволеності вчителя своєю професією і працею" М. Журіна, Є. Львіна;
- "Задоволеність обраною професією" В. Ядова, Н. Кузьміної;
- Методика вивчення задоволеності педагогів життєдіяльністю в освітній установі

Е. Степанова;

- "Мотивація професійної діяльності" А. Реана;
- "Смисложиттєві орієнтації" Д. Леонтьєва та ін.

П'ятий підхід – оцінка професійно педагогічної самосвідомості, педагогічної спрямованості та професійної майстерності (А. Тасмуханова та ін.). В основу процесу розвитку у педагогів професійної самосвідомості покладено принцип єдності свідомості й діяльності, основний зміст якого полягає у ствердженні діяльній зумовленості формування психіки людини. Включення у професійну діяльність приводить майстра виробничого навчання до необхідності розвитку нових потреб, пов'язаних з реалізацією суб'єктних функцій самореалізації і саморозвитку. Для діагностики успішності професійного розвитку майстра виробничого навчання в рамках цього підходу використовують багатокomпонентні комплекси методик, як правило, у формі опитувальників і шкал самооцінки. Найбільш часто вживаними серед них є такі методики:

- визначення професійної мотивації,
- професійно-педагогічної спрямованості,
- педагогічних здібностей,
- рівня суб'єктивного контролю,
- стилів педагогічної діяльності і спілкування,
- професійного вигорання та ін.

У дослідженнях багатьох авторів як базовий використаний опитувальник "Самоактуалізація особистості" А. Шострома, що містить 14 шкал: орієнтація в часі, підтримка, ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, сензитивність, спонтанність, самоповага, самоприйняття, погляд на природу людини, синергійність, прийняття агресії, контактність, пізнавальні здібності, креативність.

В останніх двох підходах відбувається розщеплення, "розчинення" змістовних кордонів явища професійного розвитку майстра виробничого навчання в інших категоріальних формах, що робить його складно діагностованим, некінцевим за ознаками якісної визначеності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, професійний розвиток – це активне якісне перетворення педагогом свого внутрішнього світу, внутрішня детермінація його активності, що призводить до принципово нового способу професійної діяльності. Фактором професійного розвитку є внутрішнє середовище особистості, її активність, потреба в самореалізації. Рівень професіоналізму майстра виробничого навчання пов'язаний з трьома групами факторів: існуванням індивідуальних особливостей і їх корекцією у процесі життєдіяльності; впровадженням педагога в соціально-культурне середовище; демонстрацією оперування соціокультурними нормами в навчально-виховному процесі.

Проведений аналіз існуючого методичного апарату дослідження професійного розвитку майстра виробничого навчання виявив гостру потребу в систематизації наукових підходів, визначенні чітких критеріїв оцінки його успішності і створенні комплексу методик, які б ґрунтувалися як на об'єктивних, так і суб'єктивних методах діагностики, були надійними і валідними.

Використані джерела

1. Анисимов О. С. Акмеологическая парадигма / О. С. Анисимов. – М., 2007. – 762 с.
2. Березина Т. С. Становление профессиональной идентичности педагога / Т. С. Березина // Педагогическое образование и наука. – 2008. – №7. – С. 24-27.
3. Герасимов Б. Н. Управление качеством : [учебное пособие] / Б. Н. Герасимов, Ю. В. Чуриков. – М. : Издательство "Вузовский учебник, ИНФРА, 2011. – 304 с.
4. Жерносек І. П. Організація науково-методичної роботи в школі / І. П. Жерносек. – Х. : Видавнична група "Основа", 2006. – 123 с.

5. Олійник В. Тенденції розвитку післядипломної освіти педагогів у європейських країнах / В. Олійник, С. Синенко // Шлях освіти. – 2001. – №3. – С. 17-20.
6. Пехота О.М. Індивідуальність учителя: теорія та практика / О. М. Пехота. – Миколаїв: ТОВ "Фірма "Іліон", 2010. – 272 с.
7. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / [за ред. С. О. Сисоєвої]. – К. : ВППОЛ, 2001. – 502 с.
8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : [підручник]. – К. : Міленіум, 2006. – С. 107-108.
9. Фельдман И. Л. Критерии, показатели и уровни развития профессионального самопознания в структуре Я-концепции педагога / И. Л. Фельдман // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. – 2010. – №1. – С. 281-289.
10. International Handbook on the Continuing Professional Development of Teachers / [ed. by C. Day, J. Sachs]. – Reprinted 2008, 2009. – London : Open University Press. – 320 p.
11. Scheerens J. Teachers' professional development. Europe in international comparison. An analysis of teachers' professional development based on the OECD's Teaching and Learning International Survey (TALIS) / J. Scheerens. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Union, 2010. – 204 p.

Koval L. E.

RESEARCH METHODS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF MASTERS OF PRODUCTION TRAINING IN VOCATIONAL SCHOOLS

In the article the research methods for the professional development of masters of production training in vocational schools are revealed. It was distinguished five approaches to diagnostic of the professional development of masters of production training. The first approach considers that the main criterion of teacher's effectiveness is the effective professional activities. The key diagnostic method in researches within this approach is an expert evaluation that is making as for results of visits by the administration and methodists of vocational school the lessons, extracurricular activities and parents meetings conducted by the master of production training.

One of the most common methods, based on an expert evaluation, is the diagnostic method of professional readiness for pedagogical activities. The second approach is based on the clarification of professional adaptation. We refer the degree of master' development of professional norms, professional values to the third approach. As for the fourth approach in our opinion it includes the methods of authors who associate the success of professional development of masters of production training first of all with the success of their self-realization and professional self-realization. The fifth approach is evaluation of the professional pedagogical identity, pedagogical direction and professional skills.

The analysis of existing methodical apparatus of the research of teacher's professional development showed an acute need to systematize the scientific approaches, define the clear evaluation criteria for his success and create methods which would be based both on objective and subjective diagnostic methods and would be reliable and valid.

Key words: *professional development, master of production training, diagnostic of professional development, continuing professional education.*

Стаття надійшла до редакції 11.11.2015 р.